

شناخت سرزمین چهارمحال و بختیاری

با یادی از سید کریم نیکزاد امیرحسینی دهکردی

بابک زمانی پور

اوقاف اردستان « فعالیت خود را استمرار بخشید. همشینی و مصاحبت آقای نیکزاد با اندیشمندانی نظیر مرحومان حاج آقا مهدی خان آزاده چالشتی ادیب معاصر، امیرقلی امینی مدیر نشریه «اخگر» سیدمصالح الدین مهدوی استاد و محقق ارجمند تاریخ و فرهنگ معاصر اصفهان و نیز مهندس باقر آیت الله زاده شیرازی و سید نقی مصطفوی از کارشناسان ارزنده سازمان میراث فرهنگی کشور (در قیل دفتر فنی باستان شناسی) و نیز برخورداری از زمینه های فطری و طبیعی موزون باعث شد تا کم کم بر پایه تبعات گذشته، تحقیقات مستمری در خصوص معرفی تاریخ و فرهنگ «چهار محال و بختیاری و اصفهان» انجام دهند.

این محقق وارسته از سال ۱۳۲۰ ه. ش به طور کامل به «اصفهان» منتقل شد و در مدرسه «حکمت» آن شهر به تدریس دروس متداول آن هنگام پرداخت و به دلیل علاقه مفرضی که همواره به فرهنگ و تاریخ ایران از خود نشان داده بود از سوی اولیای امور به «دفتر فنی باستان شناسی اصفهان» که در آن زمان عهده دار حفظ و حراست از موارث فرهنگی مناطق «چهارمحال و بختیاری و اصفهان» به صورت متمرکز بود منتقل گردید و در کنار بزرگانی چون مرحوم صهبای اصفهانی فعالیت فراوانی را در جهت شناسایی و شناساندن یادگارهای فرهنگی مناطق تحت پوشش اداری آن دفتر در مسئولیت های مختلفی نظیر «کفیل»، «کارشناس معرفی آثار» و «حسابدار» بناهای تاریخی از خود نشان داد که بارزترین شکل عینی آن در این منطقه حفظ موجودیت مساجد، «درب امامزاده اتابکان، امام صادق (ع)»، «خان (جامع) نو شهرکرد» و «جامع (محب علی بیک) شهرکیان (شهرک)» و پیگیری تعمیرات مربوط به آنها به عنوان بخشی از محورهای تاریخی بافت های قدیمی این نقاط می باشد. مرحوم سیدکریم نیکزاد امیر حسینی در طول زندگی پر ثمر خود در سمت های مختلفی که دارا بودند و نیز پس از بازنشستگی به عنوان عضو افتخاری انجمن میراث فرهنگی شهر اصفهان همواره سعی بلیغ در معرفی هویت تاریخی، فرهنگی مناطق مختلف «چهار محال و بختیاری و اصفهان» نموده و بر همین اساس آثار قلمی و تحقیقی فراوانی را تهیه و منتشر نمودند که همگی آنها نشانگر اوج علاقمندی و عشق ایشان به فرهنگ و تاریخ این مرز و بوم می باشد. ثمره ازدواج ایشان با خانم رباب

در زمینه تاریخ، جغرافیا، فرهنگ و جامعه چهارمحال و بختیاری آثار چندی وجود دارد که از بارزترین آنها کتاب چهارجلدی شناخت سرزمین چهارمحال و بختیاری تألیف مرحوم سید کریم نیکزاد امیرحسینی دهکردی است. قبل از آن، آثاری چون تاریخ بختیاری (خلاصه الاعصار فی تاریخ البختیار) اثر علی قلی خان سردار اسعد دوم بختیاری و عبدالحسین لسان السلطنه سیهر و تاریخ بختیاری اثر سرهنگ ابوالفتح اوژن بختیاری (در سه جلد) منتشر گردیده اند. هرچند اثر مرحوم امیرحسینی دهکردی تحقیقی متاخره شمار می آید اما از نظر دقت و جامعیت و اعتبار علمی بر آنها مزیت و برتری دارد.

مرحوم کریم نیکزاد امیرحسینی دهکردی در سال ۱۳۸۱ ه. ش / ۱۳۲۰ ه. ق در شهر کرد (دهکرد سابق) متولد گردید. پدرش سید محمد تقی پسر حاج سید ابوالقاسم پسر سید میرزا پسر سید محمد هادی از محترمین شهر کرد بودند. مادرش حبیبه سلطان دختر ملامحمد حسین آقازاده و خواهر حجت الاسلام آقا جلال الدین بت شکن از روحانیون سرشناس منطقه چهارمحال و بختیاری در اواخر دوره قاجاریه بودند.

مرحوم امیرحسینی دهکردی تحصیلات ابتدایی را در مکتب خانه مرحوم، ملا علی فاضل معروف به «جناب طی نمود و پس از آن دوره های تکمیلی آموزش های رایج آن هنگام را در مدارس دولتی شهر کرد و اصفهان به پایان رسانید. او پس از اخذ دیپلم از سال ۱۳۰۳ ه. ش / ۱۳۴۳ ه. ق به هنر معلمی روی آورد و در مدرسه ای به نام «جعفریه» در «جونقان» بنا به دعوت محمدتقی خان امیر جنگ و تحت نظر آقای میرزا محمدزیرک زاده (فرزند حاج آقا میرزا زیرک سرپرست اولین گروه دانش آموز اعزامی به اروپا از جوانان بختیاری) که در ساختمانی وسیع با پنج اتاق به طور رسمی افتتاح گردیده بود به آموزش دروس مقطع ابتدایی پرداخت. اودر مدت اقامت در آن ناحیه با مطالعه کتاب ها و منابع موجود در کتابخانه «کاخ قلعه علی قلی خان سردار اسعد دوم بختیاری (از رهبران نهضت اعاده مشروطیت)» پایه و اساس تحقیقات آتی خود را پی ریزی کرد.

وی از سال ۱۳۱۲ ه. ش / به عنوان مدیر «نمایندگی فرهنگ و اوقاف شهر کرد» و مدتی بعد به عنوان مدیر مدرسه «سنایی فرخ شهر (قهفرخ)» و پس از سال ۱۳۱۹ ه. ش نیز به عنوان سرپرست «نمایندگی فرهنگ و

آل ابراهیم دهکردی دختر مرحوم یوسف آل ابراهیم از معممین شهر کرد تعداد پنچ دختر و سه پسر می باشد که هر کدام توانسته اند به سهم خود به مدارج علمی و فرهنگی قابل توجهی در سطوح داخلی و خارجی دست یافته و منشا خدمات انسان دوستانه فراوانی واقع شوند.

ایشان سرانجام پس از عمری مطالعه و تحقیق و تتبع سرانجام در نهم فروردین ماه ۱۳۶۹ ه. ش در اصفهان از دنیای فانی رخت بر بسته و در «باغ رضوان آن شهر در قطعه چهارده» مدفون گردیدند.

آنکه دریای هنر را گوهری نایاب بود آنکه گرمابخش و شمع محفل احباب بود آنکه گلزار ادب را بود مرغی نغمه خوان نام نیکویش کریم نیکزاد آن مهربان در نهم روز از مه آغاز فصل نو بهار گلشن عمرش خزان شد کرده ما را داغدار مرغ روحش چون هما شد بر فراز آسمان تا ز آنجا ره سپارد جانب باغ جنان

فهرست آثار قلمی تهیه و نشر شده توسط مرحوم نیکزاد امیر حسینی در طول حیات علمی شان به شرح ذیل می باشد:

- ۱- مقبره کمال الدین در اصفهان، مجله ارمغان، ش ۸ و ۹، (۱۳۰۵ ه. ش).
- ۲- مقبره جدید کمال الدین، مجله ارمغان، ش ۱۳۰۹ (ش ۹).
- ۳- آثار تاریخی اصفهان، مجله هلال، ش ۲۸.
- ۴- مسجد جامع اردستان، نشریه فرهنگ استان اصفهان، ش ۱۸، (سال ۱۸)، ش ۱۹، ش ۲۳ (سال ۴) و ش ۲۶.
- ۵- مقبره باباقاسم، نشریه اداره فرهنگ استان اصفهان، ش ۲۷.
- ۶- جغرافیا و تاریخ چهارمحال و بختیاری، ج اول اصفهان، چاپخانه گیتی، ۱۳۳۱ ه. ش.
- ۷- مسجد جامع ناین، نشریه اداره فرهنگ استان اصفهان، ش ۷، سال ۱۳۳۱ (۲ ه. ش).
- ۸- امامزاده جعفر یا جعفریه، نشریه اداره فرهنگ استان اصفهان، ش ۲۱، سال ۳.
- ۹- تاریخچه ابنیه اصفهان، اصفهان، چاپخانه داد، چاپ اول ۱۳۳۳ ه. ش، چاپ دوم ۱۳۳۵ ه. ش.
- ۱۰- تاریخچه مختصر شهر اصفهان، سالنامه ایران جاویدان، ش ۲، ش ۳ و ش ۴.
- ۱۱- محراب گچبری مسجد جامع اصفهان، نشریه اداره فرهنگ استان دهم، ش ۱۰، (۱۳۵۵ ه. ش)
- ۱۲- مسجد علی و سندی از سفیر هندی در دربار شاه عباس، مجله اصفهان، ش ۱۰۸۶، (۱۳۴۲ ه. ش)
- ۱۳- مسجد تاریخی در قریه شهرک چهارمحال، مجله وحید، ش ۶، (۱۳۴۷ ه. ش)
- ۱۴- گنبد باز بر قله ای از کوه کرکس، مجله وحید، ش ۷ (۱۳۴۸ ه. ش)
- ۱۵- شناخت سرزمین چهارمحال (۱) یا تاریخ و جغرافیای چهار و محال و بختیاری جلد اول، (با تجدیدنظر و اضافات)، اصفهان، چاپخانه ربانی، تاریخ ثبت در فرهنگ و هنر اصفهان ۱۳۵۷/۵/۲۹ ه. ش.
- ۱۶- شناخت سرزمین چهار محال (۲) یا تاریخ

و جغرافیای چهار محال و بختیاری جلد دوم، اصفهان، چاپخانه نشاط، تاریخ پیشگفتار ۱۳۵۷/۱۰/۳ ه. ش.

۱۷- شناخت بختیاری، اصفهان، ۱۳۵۴ ه. ش.

۱۸- معرفی و ترجمه برخی از سور قرآن کریم به زبان فارسی.

۱۹- شناخت سرزمین چهار محال و بختیاری (۲) یا تاریخ و جغرافیای چهار محال و بختیاری جلد سوم، خطی (در دست چاپ).

اولین جلد از کتاب های تالیفی مرحوم نیکزاد در شهر یور ماه سال ۱۳۳۱ ه. ش تحت عنوان جغرافیا و تاریخ چهارمحال و بختیاری جلد اول در ۱۸۳ صفحه در «چاپخانه گیتی» اصفهان و به سرمایه مولف، در دو بخش (قسمت) که هر کدام حاوی مطالب متنوعی می باشند منتشر گردیده است که شامل مطالب ذیل هستند:

تحمیدیه آغازین به همراه تصویر حجت الاسلام والمسلمین آقا جلال الدین بت شکن دهکردی.

فهرست مندرجات

پیشگفتار به قلم دکتر جعفر آل ابراهیم دهکردی

در معرفی تلاش های مولف و ویژگی های فرهنگی و ادبی کتاب

مقدمه

بخش (قسمت اول):

معرفی اوضاع عمومی فرهنگی، اجتماعی منطقه

معرفی محصولات گیاهی و حیوانی

معرفی جاده های مهم ارتباطی چهارمحال بادیگر

نقاط

ویژگی های زندگی و شیوه تولید اقتصادی دامداران

در منطقه

معرفی لباس های محلی مردمی منطقه

معرفی زندگی کولی های ساکن منطقه

اوضاع حکومتی چهارمحال و بختیاری و نظام های سیاسی و فرهنگی و اقتصادی منطقه از عصر اشکانی تا روزگار پهلوی اول

ویژگی های فرهنگ و آموزش و پرورش منطقه چهار محال

معرفی تقویم و گاهشماری مختلف رایج در ایران

ویژگی های فرهنگ عامه منطقه همراه با آرایه نمونه های گوناگون

وقایع و اتفاقات مهم در چهارمحال از سال ۱۲۹۵ ه. ش / ۱۳۳۵ ه. ش تا ۱۳۰۸ ه. ش / ۱۳۴۸ ه. ش

ق نظیر فعالیت های رضا جوزدانی، جعفر قلی چرمپینی و علی نقی چی، قحطی و شرح وقایع جنگ شلیل

فعالیت های خوانین بختیاری در منطقه شامل فعالیت های علی مردان خان بختیاری چهارلنگ و جنگ سفید دشت از سال ۱۳۰۸ ه. ش تا ۱۳۲۸ ه. ش.

چگونگی تشکیل اتحادیه در چهارمحال در دوره پهلوی اول بر علیه نظام خان خانی حاکم در منطقه در سال ۱۳۰۱ ه. ش / ۱۳۴۱ ه. ش

معرفی رود کارون و چگونگی حفر تونل اول کوه رنگ بخش (قسمت دوم):

اوضاع اختصاصی روستاهای مختلف منطقه چهار محال

بلوک راز یا لار

معرفی اوضاع عمومی تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، موارث فرهنگی و آثار تاریخی، مشاهیر و بزرگان و شعراء شهر (قصه) سامان

معرفی اوضاع عمومی تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، موارث فرهنگی و آثار تاریخی، مشاهیر و بزرگان و شعراء روستای چالستر

معرفی اوضاع عمومی، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، موارث فرهنگی و آثار تاریخی، مشاهیر و بزرگان اشکفتک

معرفی اوضاع عمومی، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، موارث فرهنگی و آثار تاریخی، مشاهیر و بزرگان مهدیه (زانیان)

خاتمه و معرفی مندرجات مجلدات دیگر به همراه تصویر مولف

غلط نامه

فهرست اعلام

فهرست منابع

تصویر حاج محمدرضا خان ریاحی چالستری

پس از اتمام چاپ اول مجلد مزبور در فاصله سال های ۱۳۳۱ ه. ش تا ۱۳۵۷ ه. ش مرحوم نیکزاد با توجه به گسترش مطالعات و بررسی های تاریخی خود به تکمیل مطالب آن کتاب پرداخته و شکل گسترش یافته آن را در سال ۱۳۵۷ ه. ش در دو مجلد به زیور طبع آراست.

بر همین اساس می توان این کتاب ها را به دلیل دارا بودن چارچوب چاپ قبلی انتشار یافته در سال ۱۳۳۱ ه. ش؛ چاپ دوم و از سویی به دلیل گستردگی و افزودگی بسیار زیاد مطالب، چاپ اول به شمار آورد.

به هر صورت اولین مجلد از این سری تحت عنوان شناخت سرزمین چهارمحال ۱ یا جلد اول تاریخ و جغرافیای چهار محال و بختیاری شامل فصل های اول تا پنجم در ۶۴۸ صفحه در «چاپخانه ربانی» اصفهان و به سرمایه مولف در شهریور ماه سال ۱۳۵۷ ه. ش منتشر گردید که شامل مطالب ذیل می باشد:

نقشه سیاسی استان چهارمحال و بختیاری

شناسنامه کتاب

مقدمه (به قلم امیرقلی امینی مدیر روزنامه اصفهان)

سراغاز

تصویر یک جام فلزی مکشوفه در روستای نافع

دلایل تالیف کتاب

کلیات طبیعی، اقتصادی، فرهنگی منطقه چهارمحال

معرفی اوضاع عمومی، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، موارث فرهنگی و آثار تاریخی، چهارمحال

فصل اول:

بخش اول: معرفی حدود و اوضاع جغرافیایی منطقه چهار محال

بخش دوم: معرفی اوضاع عمومی تاریخی، فرهنگی، اجتماعی شهرکرد

فصل دوم: معرفی آثار و ابنیه تاریخی و مذهبی شهر کرد

فصل سوم: معرفی حکام چهارمحال، کدخدایان شهر کرد و ساختارهای تمدنی جدید در دوره های قاجاریه

پهلوی اول و دوم .

فصل چهارم : معرفی سوابق ساختارهای آموزش و پرورش شهر کرد در دوره های قاجاریه ، پهلوی اول و دوم .

فصل پنجم :

بخش اول : معرفی طبقات مختلف سادات ، پیشوایان و بزرگان ساکن در منطقه چهار محال و عموما شهرستان شهر کرد به همراهی معرفی مهمترین اقدامات مذهبی ، سیاسی و عمرانی ایشان در دوره های قاجاریه ، پهلوی اول و دوم .

خاتمه و معرفی اجمالی مطالب جلد دوم شامل اوضاع عمومی منطقه رار (لار) و کیار

فهرست مندرجات

فهرست تصاویر (کلیشه ها)

دومین جلد از کتاب های تالیفی مرحوم نیکزاد تحت عنوان «شناخت سرزمین چهارمحال ۲» یا جلد دوم تاریخ و جغرافیای چهار محال و بختیاری که در واقع دنباله فصل های پنجم (جلد اول) تا هشتم می باشد، هر کدام شامل چندین بخش (قسمت) است که ادامه مطالب جلد اول از چاپ جدید را دربرمی گیرد. این کتاب در ۶۳۱ صفحه ، و در «چاپخانه نشاط» اصفهان و به سرمایه مولف در بهمن ماه سال ۱۳۵۷ ه . ش منتشر شد که شامل مطالب ذیل می باشد:

پیشگفتار (که توسط مرحوم سید مصطفی الدین مهدوی در تایید مندرجات کتاب و به تاریخ ۱۳۵۷/۱۰/۳ ه . ش تهیه گردیده است).

مقدمه (که به قلم مرحوم محمد موسوی در تایید مندرجات کتاب مزبور نگاشته شده است).

فصل پنجم (قسمت اول) ، (ادامه از مجلد اول) :

معرفی طبقات مختلف سادات ، پیشوایان و بزرگان ساکن در منطقه چهارمحال و عموما شهرستان شهر کرد به همراهی معرفی مهمترین اقدامات مذهبی ، سیاسی و عمرانی ایشان در دوره قاجاریه ، پهلوی اول و دوم .

بخش (قسمت) دوم :

فصل ششم : معرفی گویندگان و شعراء شهرستان شهر کرد و معرفی برخی از ویژگی های فرهنگی و اجتماعی آن ناحیه .

فصل هفتم :

بخش (قسمت) اول : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، گویندگان ، بزرگان و شعراء شهرستان (شهرک) .

فصل هشتم :

بخش اول (۱) : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، گویندگان ، بزرگان و شعراء مهدیه (زینان) .

بخش دوم (۲) : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، و معرفی گویندگان ، بزرگان و شعراء اشکفتک .

بخش سوم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ،

گویندگان ، بزرگان و شعراء چالستر .

بخش چهارم (۴) قسمت اول : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، گویندگان ، بزرگان و شعراء سامان .

فهرست اسامی نمایندگان دوره اول مجلس .

خاتمه و معرفی اجمالی مطالب جلد سوم اوضاع کیار ، میزدج و گندمان .

فهرست مندرجات .

فهرست تصاویر (کلیشه ها).

فهرست تفصیلی مطالب جلد سوم .

مطالب این مجلد به طور عمده برگرفته از انواع اسناد و مدارک آرشیوی خاصی که در اختیار مولف بوده و نیز منابع درجه اول و دوم و ماخذ عمومی و دولتی موجود در زمان نگارش و چاپ برداشت شده اند. در این میان لازم است به منابع درجه اول نظیر مرآة البلدان ناصری اثر محمدحسین خان اعتماد السلطنه و نیز تذکره مخزن الدرر تالیف عمان سامانی نیز سواد و بیاض های مربوط به ادبیات فرخ شهر (قهفرخ) سامان دهی شده توسط آقای سید قدرت الله هاتفی قهفرخی ، مدیر روزنامه هاتف اصفهان اشاره نمود که در زمره مراجع دایمی مرحوم سید کریم نیکزاد امیر حسینی دهکردی در امر تالیف بوده اند.

مطالب این مجلد که در واقع استمرار و ادامه مندرجات جلد اول در چاپ جدید آن بوده اند. در واقع جزء مطالب خاصی هستند که به تکمیل و ترمیم بخش های پاک شده حافظه تاریخی و فرهنگی منطقه کمک شایان توجهی می نمایند.

سومین جلد از کتاب های تالیفی مرحوم نیکزاد تحت عنوان شناخت سرزمین چهار محال ۳ یا جلد سوم تاریخ و جغرافیای چهار محال و بختیاری در واقع شامل قسمت دوم بخش (قسمت) چهارم از فصل هشتم تا فصل دوازدهم به انضمام بخش های کلیات و ملحقات می باشد که به صورت نمونه تاییبی - خطی موجود بوده و متأسفانه در گذشت آن محقق سخت کوش اجازه انتشار این کتاب ارزشمند را به ایشان نداده است. در حدود سالهای آغازین دهه ۱۳۶۰ ه . ش نمونه خطی این مجلد توسط دختر ایشان خانم زرین نیکزاد امیر حسینی دهکردی به صورت تاییبی در ۸۰۰ صفحه تهیه شد تا برای انتشار به چاپخانه ای تحویل گردد که بنا بر ایجاد برخی مشکلات متأسفانه این نمونه اولین بدون بهره برداری در نزد ورثه آن مرحوم همچنان باقی می ماند.

مستخلصات فعلی این مجلد به قرار ذیل است :

کلیات : در خصوص اوضاع طبیعی ، اقتصادی و فرهنگی منطقه چهارمحال .

فصل هشتم بخش چهارم (۴) قسمت دوم : معرفی برخی مشاهیر و بزرگان منطقه .

فصل نهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، گویندگان ، بزرگان و شعراء ناحیه رار (لار) .

فصل دهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه میزدج .

فصل یازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه کیار .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .

فصل دوازدهم : معرفی اوضاع عمومی تاریخی ، فرهنگی ، اجتماعی ، موارث فرهنگی و آثار تاریخی ، بزرگان و شعراء ناحیه گندمان .